

ERFGOED BRUSSEL

Speciaal nummer
Open Monumentendagen
September 2018 | Nr028

Dossier **HET ERFGOED, DAT ZIJN WIJ!**

HET CULTUREEL ERFGOED IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST NAAR EEN GLOBALE VISIE VOOR EEN OPTIMALE CONSERVATIE

PASCALE INGELAERE

VERANTWOORDELIJKE DEPARTEMENT ROEREND EN IMMATERIEEL ERFGOED,
DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

VÉRONIQUE VAN BUNNEN

JURISTE, DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Pieter Coecke van Aelst, karton van het wandtapijt *De onthoofding van de heilige Paulus*, ca. 1530, bewaard in het Museum van de Stad Brussel. Een van de zeldzaamste 16de-eeuwse wandtapijtkartons ter wereld (© KIK-IRPA, Brussel_BUP/BSE, cliché L1898/3).

De term 'cultureel erfgoed' verwijst doorgaans naar het geheel van materiële en immateriële goederen die een onmiskenbaar artistiek en/of historisch belang hebben en die toebehoren aan een private (persoon, onderneming, vereniging) of een openbare entiteit (gemeente, provincie, gewest, land). Het cultureel erfgoed omvat verscheidene categorieën cultuuroederen:

- het roerend erfgoed (schilderijen, beeldhouwwerken, muntstukken, muziekinstrumenten, wapens, manuscripten, enz.);
- het onroerend erfgoed (monumenten, archeologische sites);
- het natuurlijk erfgoed (natuurlijke sites met culturele aspecten, zoals cultuurlandschappen, natuurwetenschappelijke, biologische of geologische formaties;
- het immaterieel erfgoed (mondelinge tradities, podiumkunsten, rituelen...)

soms aangevuld met het onderzees erfgoed (scheepswrakken, onderzeese ruïnes en steden).

DE VERDELING VAN DE BEVOEGDHEDEN IN BELGIË

Vóór de oprichting van de gemeenschappen en de gewesten in België werd het culturele erfgoed op nationaal niveau beheerd. De nationale wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen had betrekking op de conservatie van zowel monumenten en landschappen als van het openbaar roerend erfgoed¹.

De eerste grote staatshervorming van 1980 droeg de bevoegdheden met betrekking tot 'culturele aangelegenheden', meer bepaald schone kunsten en het cultureel patrimonium, de musea en andere wetenschappelijk-culturele instel-

lingen, over aan de gemeenschappen². Toch voorzagen zowel de Grondwet als de Bijzondere Wet van 1980 beperkingen op de uitoefening van deze communautaire bevoegdheden op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Er werd immers bepaald dat ze alleen kracht van wet hadden in respectievelijk het Nederlandse en het Franse taalgebied, "alsmede ten aanzien van de instellingen gevestigd in het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad die, wegens hun activiteiten, moeten worden beschouwd uitsluitend te behoren tot de ene of de andere gemeenschap"³.

De Bijzondere Wet op de institutionele hervormingen van 8 augustus 1988⁴ splitste de zorg om Monumenten en Landschappen af van de andere culturele bevoegdheden en droeg ze aan de gewesten over als een bevoegdheid binnen ruimtelijke ordening. Het Brusselse Gewest baseerde zich sindsdien voor de uitoefening van de bevoegdheid over het onroerend cultureel erfgoed op de ordonnantie van 4 maart 1993 met betrekking tot het behoud van het onroerend erfgoed. In 2004 werd die ordonnantie opgenomen in het Brussels Wetboek van Ruimtelijke Ordening, beter bekend als het BWRO⁵.

Er werd echter niets geregeld inzake het beheer en de financiering van de culturele aangelegenheden die niet onder de federale instellingen vielen⁶ en die niet werden uitgeoefend door instellingen die uitsluitend tot de ene of de andere gemeenschap op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest behoorden. Culturele aangelegenheden die niet waren overgedragen aan de gemeenschappen vielen binnen de residuaire bevoegdheden van de federale staat.

DE ZESDE STAATSHERVORMING

In 2014 stelden de parlementsleden in het kader van de werkzaamheden met betrekking tot de zesde staatshervorming vast, dat "behalve het beheer van de culturele instellingen van nationale of internationale omvang (*De Munt, het Paleis voor Schone Kunsten, enz.*), het federale niveau zijn bevoegdheid inzake de biculturele aangelegenheden in Brussel niet uitoefent". Ze achtten het dan ook "opportuun de bevoegdheid met betrekking tot de biculturele aangelegenheden van gewestelijk belang over te hevelen naar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, met uitzondering van de federale culturele instellingen". Op basis van deze vaststelling wijzigde de wetgever de Grondwet⁷ om aan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de bevoegdheden voor de culturele aangelegenheden toe te wijzen die niet aan de gemeenschappen waren toegevoegd⁸. Sindsdien is het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dus, "onverminderd de bevoegdheden van de Franse Gemeenschap en de Vlaamse Gemeenschap" bevoegd voor biculturele aangelegenheden met betrekking tot schone kunsten, het cultureel patrimonium, de musea en de andere wetenschappelijk-culturele instellingen, in zoverre deze van gewestelijk belang zijn⁹. Deze bevoegdheidsoverdracht biedt het Brusselse Gewest een unieke kans om zijn erfgoed op een globale en allesomvattende manier te beheren.

Sindsdien kan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de verschillende aspecten van het cultureel erfgoed zelf beheren, ongeacht of het onroerend, roerend of immaterieel is, en zowel wat betreft gebouwen, groene ruimten, archeologische zones, als het roe-

Paardentram 7. Rijtuig met imperiaal uit 1869, in dienst gesteld op de allereerste Brusselse tramlijn, die liep tussen de Schaarbeekse Poort en het Ter Kamerenbos. Het is waarschijnlijk de oudste tram ter wereld die in zijn oorspronkelijke staat is bewaard. Hij wordt bewaard in het Trammuseum (© KIK-IRPA, Brussel_BUP/BSE, cliché x1199492).

rend erfgoed in al zijn verscheidenheid, maar ook tradities, gebruiken en knowhow.

De Brusselse regering nam haar verantwoordelijkheid en greep deze kans om een voorontwerp van ordonnantie goed te keuren en aldus binnen de krijtlijnen van de bevoegdheidsverdeling komaf te maken met het wettelijke vacuüm en het deficiet dat de federale overheid op dit vlak naliet op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Het Gewest kan van nu af aan zijn erfgoed in zijn globaliteit identificeren, bestuderen, inventariseren, beschermen, conserveren en valoriseren.

HET ROEREND CULTUREEL ERFGOED

In tegenstelling tot het onroerend erfgoed is het roerend erfgoed in de eerste plaats en per definitie 'mobiel', dus verplaatsbaar. Naast de kunstwerken in de klassieke betekenis van het woord (schilderijen, beeldhouwwerken, tekeningen, gravures, enz.), vertoont het Brussels roerend cultureel erfgoed een grote verscheidenheid: meubilair, archeologische objecten uit opgravingen, elementen afkomstig van historische monumenten, foto's, oude manuscripten en boeken, landkaarten, historische archieven, wetenschappelijke collecties of die van transportmiddelen, maar ook allerhande voorwerpen voor liturgisch of civiel gebruik, zoals muziek-

instrumenten, zilverwerk, porselein, stoffen, enz. die een zekere ouderdom hebben en een historisch, archeologisch, artistiek, esthetisch, wetenschappelijk, maatschappelijk, technisch of folkloristisch belang hebben voor het Brussels Gewest¹⁰.

In het kader van het onroerend erfgoedbeleid werden al talrijke goederen die voldoen aan de definitie van roerend erfgoed beschermd doordat ze als een wezenlijk onderdeel worden beschouwd van het gebouw waarin ze zich bevinden¹¹. Denken we maar aan sommige herenhuizen van Victor Horta die door hemzelf ontworpen meubilair bevatten, of aan het Stocletpaleis aan de Tervurenlaan (waarvan het Brusselse Gewest in een tweede fase alle meubelcollecties heeft

Meyboomstoet – 9 augustus 2017. Al sinds de Franse Revolutie reconstrueert deze stoet elk jaar, in de maand augustus, het privilege dat eind 13de eeuw aan de Brusselaars zou zijn verleend om een meiboom (ereboom) te planten ter ere van de patroonheilige van het Kruisboogschuttersgilde van Sint-Laurentius (© KIK-IRPA, Brussel_BUP/BSE, cliché x1189043).

beschermd die speciaal door Joseph Hoffmann en de ateliers van de Wiener Werkstätte ontworpen werden voor dit 'paleisinterieur', maar ook aan de gemeentehuizen waar zich vaak schilderijen bevinden uitgevoerd door plaatselijke kunstenaars¹², en uiteraard ook aan de kerken met hun meubilair en liturgische objecten die meestal verband houden met de parochie.

Sommige van die goederen zijn in hun geheel beschermd als historisch monument. Voor de leek is het echter moeilijk om te identificeren welke roerende elementen van een monument tot het onroerend erfgoed moeten gerekend worden en welke niet. Voor de specialist en de professional is het dan weer frustrerend dat hun werkveld

zich beperkt tot de bevoegdheden waaronder het goed in kwestie valt (met name op het gebied van subsidies, vergunningen, wetenschappelijke begeleiding, enz.). Soms is het ook moeilijk een rechtstreekse historische of artistieke link te leggen tussen de plaats en de collectie die er zich bevindt. De bepalingen van het BWRO alleen waren dan ook onvoldoende om sommige kunstwerken of merkwaardige roerende elementen te vrijwaren. Die situatie leidde er bovendien toe dat de roerende goederen niet meer naar een ander gebouw kunnen worden overgebracht van zodra ze samen met het gebouw waarin ze zich bevinden beschermd zijn. In sommige gevallen ging daardoor de kans verloren om ze te herwaarderen (bijvoorbeeld in het geval van sommige schilde-

rijen in gemeentehuizen of in kerken) of werden ze gewoonweg niet beschermd omdat de rechtstreekse band met het gebouw onvoldoende kon worden aangetoond.

Door de twee bevoegdheden gezamenlijk uit te oefenen, is het Brussels Hoofdstedelijk Gewest thans gemachtigd om alle aspecten van het erfgoed te beheren, waardoor het de rijkdom en de verscheidenheid van zijn cultureel erfgoed des te beter zal kunnen valoriseren.

.....

HET IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

Een ander, minder bekend facet van ons cultureel erfgoed is wat doorgaans het immaterieel of ontastbaar

Interieur van een van de salons van de atelierwoning Fabry te Sint-Pieters-Woluwe (© KIK-IRPA_BSU/BUP, cliché x110167).

erfgoed wordt genoemd: de tradities en uitdrukkingsvormen die we van onze voorouders overerven en aan onze nakomelingen doorgeven, zoals mondelinge tradities, podiumkunsten, sociale gebruiken, rituelen en feestelijke gebeurtenissen, of ook de kennis en knowhow van de traditionele ambachten.

Ondanks zijn kwetsbaarheid wordt het immaterieel cultureel erfgoed internationaal erkend¹³ als een belangrijke factor in de vrijwaring van culturele diversiteit tegenover een toenemende mondialisering. Die erkenning en waardering zijn een onderdeel van de interculturele dialoog en bevorderen het respect voor andere levenswijzen. Het belang van het immaterieel cultureel erfgoed schuilt niet zozeer in de culturele expressievorm zelf

maar in de rijkdom aan kennis en knowhow die het overdraagt aan de volgende generaties.

.....
EEN NIEUWE GEWESTELIJKE BEVOEGDHEID

Na de bevoegdheidsoverdracht heeft het Brusselse Gewest ervoor gekozen om voor het roerend en immaterieel cultureel erfgoed eenzelfde aanpak te hanteren als degene die sinds 1989 in voege is voor onroerend erfgoed: inventarisatiecampagnes, bescherming, documentatie en bewustmaking voor het behoud van het cultureel erfgoed, evenals de begeleiding van het behoud van deze goederen, tradities of collecties of, in bepaalde gevallen, van de eventuele verplaatsing van roerende goederen. Deze verschillende

aspecten van het behoud van cultureel erfgoed werden vastgelegd in een specifieke wettekst waarvan de goedkeuring momenteel aan de gang is.

Concreet wil het Gewest in eerste instantie een inventaris opstellen van het erfgoed dat wordt bewaard in Brusselse instellingen zoals gemeentehuizen, religieuze gebouwen, openbare of private musea, maar ook in andere instellingen die potentieel over dergelijk erfgoed beschikken: kunstenaarsateliers, herenhuizen, scholen, bibliotheken, archiefcentra, enz. Gelijklopend aan deze inventaris moeten ook de beschermenswaardige topstukken van ons erfgoed worden geïdentificeerd. Enkele voorbeelden zijn 'Christus aan het Kruis' van de Sint-Denijskerk in Vorst – een

uitzonderlijk romaans beeldhouwwerk uit de late 12de eeuw –, het oorspronkelijke ‘Manneken Pis’-beeld dat in het Broodhuis wordt bewaard, de unieke Brusselse paardentram die opklimt tot 1869 en in het Museum voor het Stedelijk Vervoer te Brussel wordt bewaard, of nog het bekende schilderij ‘De Liefde der zielen’ van Jean Delville in het museum van Elsene.

Voor het immaterieel erfgoed geldt dan weer dat het alleen kan bestaan indien verenigingen hun tradities en gebruiken voortzetten. Zij zijn het die aan de overheid voorstellen doen om hun tradities te identificeren, om deze officieel te laten erkennen en om vrijwaringsmaatregelen te steunen die ze zelf in de praktijk brengen. Vanaf nu kan het Gewest dus het behoud aanmoedigen van de gebruiken, voorstellingen, uitdrukkingsvormen, kennis en knowhow die de erfgoedgemeenschappen zelf in stand hebben gehouden op het Brusselse grondgebied. Verscheidene Brusselse gebruiken genieten ondertussen al erkenning op internationaal niveau, zoals de Meyboom, een stoet waarvan de reuzen worden gerekend tot de *géants et dragons processionnels de Belgique et de France* (erkend door de Unesco in 2008) en de biercultuur, erkend als Belgische traditie sinds 2016. Daarenboven steunde het Brusselse Gewest in 2017 een kandidaatstelling om de Ommegang te laten erkennen, een dossier dat momenteel door de Unesco wordt onderzocht.

Dankzij de nieuwe bevoegdheden zullen studie, inventarisatie en bescherming van roerende en immateriële culturele goederen het Brussels Gewest in staat stellen om zijn culturele erfgoed op een globale manier te vrijwaren. De eerste prioriteit daarbij is de verscheidenheid en de rijkdom van dit erfgoed aan

het publiek te tonen en de burgers in staat te stellen om het te begrijpen, te waarderen en het zich toe te eigenen. Zo kan het Gewest garant staan voor het behoud van dit erfgoed dat de Brusselse identiteit mee bepaalt en kunnen we de waarden ervan doorgeven aan de volgende generaties.

Vertaald uit het Frans.

NOTEN

1. Deze wet werd voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest opgeheven door de Ordonnantie van 4 maart 1993 op het behoud van het onroerende erfgoed, “met uitzondering van de bepalingen betreffende de roerende goederen”, die in theorie dus nog van kracht bleven in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.
2. Artikel 127 § 1 van de Grondwet en artikel 4 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, 3 en 4.
3. Artikel 127 § 2 van de Grondwet.
4. Het betreft de Wet van 8 augustus 1988 tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 (artikel 4, § 1).
5. Titel V ‘Bescherming van het onroerende erfgoed’, artikel 206 tot 250.
6. Krachtens artikel 6bis van de Bijzondere Wet van 8 augustus 1980 behoudt de federale overheid de bevoegdheid voor het wetenschappelijk onderzoek nodig voor de uitoefening van haar eigen bevoegdheden, en de bevoegdheid voor de federale wetenschappelijke en culturele instellingen die zijn opgelijst in het koninklijk besluit van 30 oktober 1996.
7. Artikel 135bis van de Grondwet.
8. ... bedoeld in artikel 127, § 1, eerste lid, 1°.
9. Artikel 4bis, ingevoegd in de Bijzondere Wet met betrekking tot de Brusselse Instellingen van 12 januari 1989, die op 1 juli 2014 in werking is getreden.
10. De definitie van roerend cultureel erfgoed is gebaseerd op die van de cultuurgoederen waarvan de verspreiding binnen en buiten de Europese Unie is gereguleerd – zie daaromtrent Verordening (EG) Nr. 116/2009 van 18/12/2008 betreffende de uitvoer van cultuurgoederen.

11. Artikel 206, 1°, a) van het BWRO, dat onder ‘monument’ verstaat: “*elk merkwaardig werk, met inbegrip van de uitrusting of decoratieve elementen die er integrerend deel van uitmaken*”, een definitie die werd aangenomen krachtens het Verdrag van Granada van 1985.
12. Zie Paula Dumont, ‘Schatten op zolder. Brusselse gemeentehuizen en hun kunstpatrimonium’, *Brussel Erfgoed*, nr. 18, april 2016, p. 90 tot 101.
13. Unesco Conventie van 2003 ter bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque, Griet Meyfroots,
Cecilia Paredes en Brigitte Vander
Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Stéphane Demeter

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Aurélie Autenne, Kristiaan Borret,
Bruno Campanella, Michel Dechamps,
Ann Degraeve, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Ludo Gobin,
Yves Hanosset, Claudine Houbart,
Pascale Ingelaere, Serge Joris,
Catherine Leclercq, Isabelle Leroy,
Marc Meganck, Cecilia Paredes,
Véronique Van Bunnan,
Hans Vandecandelaere, Brigitte Vander
Bruggen, Manja Vanhaelen, het team
van *visit.brussels*, Thierry Wauters

VERTALING

Gitracom, Eric Tack,
Ubiquis Belgium NV/SA

NALEZING

Augusta Dörr, Koenraad
Raeymaekers, Harry Lelièvre,
Wim Kenis, Tom Verhofstadt
en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.brussels

BEDANKINGEN

Manon Boetman, Sophie Bouchard,
Philippe Charlier, Alfred de Ville de Goyet,
Jacques de Selliers, Farba Diop,
Marie-Laure Lectef

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directrice-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke Overheidsdienst
Brussel, CCN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CCN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

ACW – Association Campanaire Wallonne
ADSB – Archief van het Departement
Stedenbouw van de Stad Brussel
ARML – KULeuven, Centrale Bibliotheek,
Universiteitsarchief, Fonds R.M. Lemaire
BUP/BSE - Bruxelles Urbanisme et
Patrimoine / Brussel Stedenbouw en Erfgoed
CIBG – Centrum voor Informatica
voor het Brussels Gewest
IAF – Association internationale
de Fauconnerie
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
SAB – Stadsarchief Brussel
SPRB/GOB - Service public régional
de Bruxelles / Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2018/6860/032

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

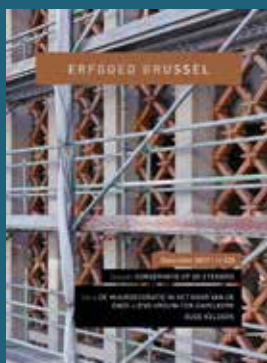
021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

Laatste nummers

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

2018
EUROPEAN YEAR
OF CULTURAL
HERITAGE
#EuropeForCulture

urban
.brussels

MUNICIPALITEIT BRUXELLES URBANISME ET PATRIMOINE
STAD BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED

10 €

ISBN 978-2-87584-167-4